

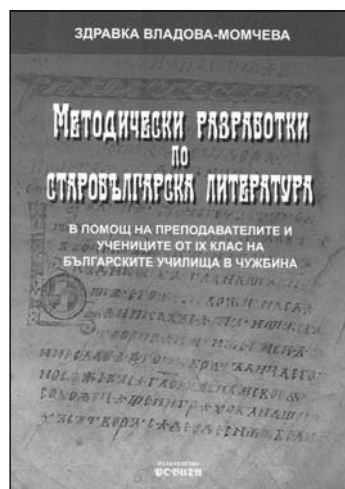
СЪЗДАВАНЕТО И РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА КИРИЛСКАТА АЗБУКА – ЗАЛОГ ЗА ДУХОВНА САМОСТОЯТЕЛНОСТ НА СЛАВЯНСКАТА КУЛТУРА В СРЕДНОВЕКОВНА ЕВРОПА (Методически разработки в помощ на учителя по литература)

Здравка Влатова–Момчева,
учител по български език и литература
Българското училище,
Българско посолство, Лондон

В тази статия ще представя помагалото „Методически разработки по старобългарска литература (В помощ на преподавателите и учениците от IX клас на българските училища в чужбина)“, което излезе от печат през 2012 г. по програмата на МОМН „Роден език и култура зад граница“.

Настоящото помагало с методически разработки по старобългарска литература за IX клас се отнася до един наистина наболял проблем в обучението по този предмет в българските училища и тези в чужбина. В по-широк смисъл проектът със сигурност би бил полезен, ако се приложи и в България.

Живеем в условията на глобализация, където националната идентичност често и бързо губи своите ценности. Поради динамиката на днешната действителност българските учители в родината и по света са изправени пред огромното предизвикателство не само да опазят, но и да възпитат трайно чувство за принадлежност към нашата страна у своите ученици. За всички е ясно, че до голяма степен класическите методи на преподаване в клас се оказват остарели, а понякога и неприложими в конкретната реалност, в която живеят и се формират нашите деца. Вече става въпрос за обучение на граждани на света, с добро самочувствие за собствените корени и ценностна система, отворена към новото, което мултикултурното общество им предлага. В този смисъл концепцията за образование у дома трябва да претърпи сериозна метаморфоза и да предложи нови подходи за усвояване на знанията по всеки предмет в системата на средното образование и в

частност – по литература. За всички – колеги учители, родители и ученици, е ясно, че учебниците по български език и литература, които се ползват в България, са претоварени от абстрактен академизъм, смущаващ и неразбираем за децата, чийто речников фонд тепърва предстои да бъде изграден. Но това трябва да става постепенно, с по-къси и конкретни урочни статии, където отделните информационни звена да бъдат лесни за разбиране и запаметяване от подрастващите. За мен, както и за повечето колеги в сферата на средното образование, е истинско изпитание системното „превеждане“ на учебния материал за всяко следващо занимание по литература и български език. Аз използвам учебниците на издателство „Просвета“ от девети до дванадесети клас, но тези излишни усилия удвояват нашата работа, защото понякога буквално става въпрос за пренаписване на тематичния материал във вид, удобен и достъпен за усвояване от нашите възпитаници. Време е да се осъзнае, че урок, съставен от хора, свикнали с академична, студентска аудитория, понякога е неадекватен за разностранната като интереси и възможности ученическа среда. Приоритетът на средното образование все пак е да даде основа и да съгради широка обща култура за обучаемите, които сами впоследствие да изберат собствената си посока за интелектуално и професионално развитие. В този смисъл литературно-езиковият материал в настоящите учебници и помагала е определено труден за възприемане, а това до голяма степен обезкуражава учениците и по никакъв начин не стимулира желанието им да се развиват в един толкова извисяващ аспект като литературата. За съжаление, все още не се разбира и оценява, че опитът на учителите, битуващи в практиката на конкретния досег със съвременната ученическа аудитория, може да бъде използван ефективно и целесъобразно за създаване на наистина приложими учебници в работата с децата от средното училище. Показателен пример е и настоящото помагало, което, въпреки че получи висока оценка като вече осъществен проект от страна на МОМН и Кирило-Методиевия институт към БАН, все още се бори за правото си да бъде признато официално и пуснато по книжарниците в България за разпространение и в помощ на цялата ни образователна система.

Съсредоточих усилията си върху разработки по тематичните заглавия от раздела „Старобългарска литература“, поместен в учебниците на издателство „Просвета“ за IX клас, опирайки се на собствения си педагогически опит от работата ми в горен курс към Българското училище към Посолството на Република България в Лондон. Непосредствените ми наблюдения доведоха до желанието да напиша и предложа за публикация помагало с методически варианти на уроци, съобразени с належащите изисквания на модерното училище от XXI век. Да съставя гъвкава и разбираема програма за обучение – както достъпна, така и интересна за претоварените с двуезична информация наши възпитаници.

Идеята ми е също така да приложам дългогодишния си преподавателски опит в системата на английското образование, който да допринесе за изравняване на стандартите за литературно образование, поставени като изисквания в глобалната концепция в обединена Европа. Вярвам, че това е безценна възможност да

реализираме на практика идеята за равноправен културен обмен, застъпена в европейските стандарти за приложимо в съвременните обстоятелства обучение.

Отдалечена във времето и исторически наситена със сложна терминология, старобългарската литература често се възприема като академичен товар, труден за преодоляване както от учителите, така и от техните ученици. Необходимо е да се подобри системата на преподаване, да се въведат нови, работещи методи при усвояването на учебния материал, за да бъдат постигнати трайни резултати. Да се даде възможност на самите деца да приемат, осмислят и оценят високите достижения на средновековната българска култура, дала основата на родния им език и литература. В този смисъл, би било полезно да се ползва и чуждият опит в разчупване на урочната рамка, да се въведе интерактивното общуване в клас и да се осигури относителна самостоятелност на учениците по време на учебните часове. Подобна педагогическа стратегия би довела до много положителни резултати – обогатяване на личния речников фонд на нашите възпитаници, увереност в писменото приложение на българския език, способност за собствени разсъждения, формиране на изказвания в писмен и устен вид, както и съставяне на текстове с адекватна терминология и заключения.

В по-широк аспект прилагането на модерните методи на обучение би допринесло за цялостната езикова и културна ориентация на децата и би отворило възможности за по-голяма гъвкавост при сравняване и допълване на познанията им по родна и чужди литератури.

Надявам се, че с помощта на програмата „Роден език и култура зад граница“ и съпричастието и подкрепата на МОМН, както и на всички колеги учители, това помагало ще приобщи младите ни сънародници към глобалния процес на образование, в който познанието за света ще започне с уважението към самите нас, като народ с богата и уникална култура.

Описание на основните урочни компоненти

Подготовка на урока

Със започването на часа учениците трябва да бъдат запознати с конкретните цели и задачи на предстоящия урок, както и с всичко онова, което те самите ще запомнят, научат, дискутират и практикуват като самостоятелна работа по време на заниманието в клас. Тази стратегия е необходима, за да им помогне да се концентрират и извлекат максимални познания по поставената тема за деня.

Помощни методи. Разглеждане и коментар на домашна работа, поставена в предишен урок. Сравняване на гледни точки, отнасящи се до близки до настоящото урочно заглавие теми. Дискусия за това, какво учениците правят или предпочитат да направят, за да извлекат повече знания по формулираното урочно заглавие.

1. Презентация, моделиране на урока

Тази част от учебния процес е изключително важна, тъй като по самата си същност представлява идейно-тематичната ос, около която учителят трябва да построи своето теоретично изложение на учебния материал, предви-

ден за усвояване от ученическата аудитория в настоящия час. Подредбата на факти, терминология и специфики, както и приковаването на ученическия интерес зависят от това, по какъв начин преподавателят ще предложи новата, непозната за възпитаниците му материя и как ще я обвърже с натрупаните до този момент познания по старобългарска литература. Необходимо е презентацията да бъде структурирана в стройна логическа и фактологична последователност, да следва предварително написан (или записван по време на часа) на дъската план, съдържащ основни идейни формулировки, придружени с насочващи разяснения (устни или писмени). Разбира се, ползването на мултимедийни помагала и прилагането на електронна презентация по точки на изучавания материал е най-удобният начин за постигането на трайни и ефективни резултати. При всички случаи записаната, синтезирана информация е изключително полезна като основа за по-нататъшната подготовка и ориентация на учениците в самостоятелната им работа в клас или у дома.

Помощни методи. Учениците участват с коментари и съпоставки, базирани на познанията им от предишни уроци, поставени в контекста на изучавания нов материал.

2. Практическа/интерактивна част

В тази част на урока фокусът се измества от учителя, като носител и изразител на новата информация, към учениците, чиято задача е да завършат на практика започнатото на теория от него. В този процес деветокласниците демонстрират своите комуникативни, писмени или аргументативни способности, като прилагат наученото до момента в интерактивни упражнения, където работят по двойки, на малки групи от 3–4 души или самостоятелно (ако задачата е индивидуална). Ролята на учителя в тази част на урока е само насочваща и пояснителна. Той наблюдава работата на групите и участва с някои разяснения само ако неговите възпитаници имат въпроси, с които не могат да се справят. Целта на тази толкова важна част от урока е да се даде възможност на учениците да се изразяват на родния си език, да използват както усвоената досега, така и нова терминология, да придобият увереност в комуникативните техники на български език, да развият писмени умения и пр.

Помощни методи. Задачите и упражненията за практическата част на урока може да бъдат заимствани от учебника по литература за IX клас или формулирани и предложени от преподавателя.

3. Оценка на свършената работа

Когато всички ученици завършат работата си, един коментар по групи с участието на учителя би очертал равносметката от приключващия урок. Деветокласниците дават примери за това, как са използвали родния си език, за да се справят с поставените задачи, какви изводи са формулирали във връзка с новия учебен материал, какъв стил са използвали, за да напишат своите изложения. В този смисъл частта „оценка на свършената работа“, се оказва необходима поради следните четири причини:

- осигурява преговор и затвърждаване на знанията, получени по време на урока;
- окуражава учениците да задават въпроси във връзка с новата тема;
- дава възможност на преподавателя за индивидуално наблюдение на ученик или група ученици и оценка на тяхната способност за усвояване на материала;
- дефинира финала на учебния час.

Помощни методи. Участието на учителя и учениците в четвъртата фаза на урочния план създава отлични условия за пълноценна оценка на свършената работа и придава завършеност на учебния процес.

4. Разширяване на изучаваната тема в посока към предстоящи урочни заглавия

Тази финална фаза на урока дава възможност на учениците да прилагат получените знания в клас в по-нататъшното усвояване на предстоящия учебен материал, да се справят самостоятелно със задачите за домашна работа, да използват и прилагат писмено и говоримо родния си език, като съставят собствени текстове на български, както и устни презентации по поставена тема от старобългарската литература.

Кирило-Методиеви традиции.

Делото на Светите братя Кирил и Методий

1. Подготовка на урока (5 минути). Посочените по-долу цели и задачи се записват в горния ляв ъгъл на дъската.

- Да се запознаят учениците с конкретноисторическите и религиозно-политическите обстоятелства в Европа през IX век.

- Да се осмисли колосалното дело на светите братя Кирил и Методий като създатели на старобългарския книжовен език и основатели на средновековната славянска писмена култура.

- Да се оцени надвременната стойност на създаването и разпространението на славянската азбука – залог за духовната идентичност и религиозното равнопоставяне на славянските народи в християнска Европа.

2. Презентация, моделиране на урока (20 минути)

I. Създаването на славянската книжнина, на превода на Светото писание на старобългарски и на славянска литургия в контекста на сложните политически взаимоотношения в средновековна Европа през IX век.

II. Животът на братята Константин и Методий преди мисията във Велико-моравия.

- Родени в Солун в знатно семейство.
- Солун – значим търговски и културен център на Византия, гъсто населен и със славяни от българската група.
- Старобългарският език – само говорим през IX век.
- Солунските братя получават най-високо за времето си образование.
- Методий – архонт на славянско княжество.
- Константин – учи в Цариград, Магнаурската школа, назначен за библи-

отекар в патриаршеската катедра „Света София“ в Цариград, един от най-добрите учени богослови на средновековния християнски свят.

– 851 година – мисия на Константин при сарацините с цел религиозни прения и диспути.

– Методий се замонашва в манастир на планината Олимп, Мала Азия, където по-късно към него се присъединява и брат му Константин.

– 855 – предполагаемата година на създаването на славянската писменост.

– 860 година – мисия на Константин и Методий при хазарите.

– 30 януари 861 година – Константин открива мощите на свети Климент Римски, трети римски папа и ученик на апостол Павел.

– След мисията при хазарите Методий става игумен на манастира „Полихрон“ в Мала Азия, а Константин остава в манастир в Константинопол.

III. Пратеничеството на княз Ростислав в Константинопол. Мисия на солунските братя във Великоморавия.

– 863 година – Константин и Методий, заедно със свои ученици, български славяни, заминават за Моравия като византийски мисионери.

– Пратеничеството на двамата братя поставя основите на нова книжовна култура в средновековна Европа.

– Константин и Методий – изразители на най-добрите традиции на ранното християнство и духовната линия на апостол Павел за приобщаване и отвореност към новопросветените християнизирани народи, в случая – славяните.

IV. Приложение на новосъздадената славянска азбука и новите книги.

– Превод от гръцки език на най-важните църковни книги от братята Константин и Методий (Изборно евангелие, Изборен апостол с новозаветни четива, Паримийник със старозаветни четива по календарен ред).

– С подчертан езиков талант и начетеност в догматичните въпроси относно тълкуването на Библията, Константин, Методий и техните ученици създават старобългарския книжовен език.

– Старобългарският книжовен език се използва първоначално от моравците, а по-късно – от българите, хърватите и сърбите, чиято книжнина през цялото Средновековие е писана на този език, който оказва влияние при формирането на съвременните им книжовни езици.

– Константин създава графичната система на старобългарския книжовен език – азбуката, в която всеки славянски звук има и съответната буква.

– Първата славянска азбука – глаголица (от глагол – дума, реч, слово).

– Глаголицата – свещено писмо за свещените текстове.

– Глаголическите букви – съградени от 3 свещени християнски фигури – кръст, кръг и триъгълник.

V. Славянската писменост в средновековна Европа.

– Солунските братя въвеждат славянско богослужение във Велика Моравия за около 40 месеца, откъдето са прогонени от немското духовенство.

– Престой на Константин и Методий и техните ученици при славянския владетел Коцел – княз на Панония (днешна Унгария).

– Диспут на Константин и Методий с триезичниците във Венеция.

VI. Освещаване на славянските богослужебни книги от папата в Рим.

– Славянските книги са официално признати и осветени от папата в църквата „Санта Мария Фанте“ (днес „Санта Мария Маджоре“), като след литургията на латински е отслужена и литургия на старобългарски.

– Трима от учениците са ръкоположени за свещеници и двама – за четци.

– Константин се разболява в Рим.

– Преди смъртта си Константин написва „Написание за правата вяра“ – съчинение с догматичен характер, и приема монашески обет с духовното име Кирил.

– Константин–Кирил Философ умира на 14 февруари 869 година и е погребан в църквата „Свети Климент“ („Сан Клементе“) в Рим.

VII. Делото на архиепископ Методий след смъртта на брат му Константин–Кирил Философ.

– Методий е ръкоположен за панонски епископ със седалище Сирмиум.

– 870 година баварските епископи изправят Методий на съд в Регенсбург и го осъждат на затвор.

– Методий е заточен в манастир в Западна Бавария за две години и половина.

– Освободен със застъпничеството на папата и с възстановен епископски сан е изпратен в Моравия, където поема ръководството на моравската църква при управлението на княз Светополк.

– Обвинения и интриги срещу Методий от страна на немското духовенство.

– Методий се завръща в Рим, за да защитава себе си и славянските книги.

– 881 година Методий посещава Цариград по покана на византийския император и оставя там свои ученици и славянски книги.

– След завръщането си в Моравия, въпреки интригите срещу делото на славянската писменост, Методий и учениците му превеждат от гръцки на старобългарски цялата Библия, сборници със закони и писания на светите отци, както и „Патерика“ (истории за ранните християнски монаси).

– Методий съчинява и песнопения за Свети Димитър – покровител на Солун и Сирмиум.

– Методий умира на 6 април 885 година и се предполага, че е погребан в моравската столица Велехрад (днешното чешко село Микулчице).

VIII. Делото на солунските братя – с трайни следи в европейската култура. Създаден е трети класически книжовен език в Европа – старобългарският.

3. Практическа/интерактивна част (10 минути)

Учителят провежда разговор-беседа с класа относно колосалното дело на солунските братя и неговото значение за славянските народи в миналото и днес. Представя графичната система на глаголицата и запознава деветокласниците с фонетичното произношение на старобългарските букви. Учениците

са стимулирани да разсъждават по следните въпроси – „език и идентичност“, „езикова асимилация и културна устойчивост“, „език и писменост – основа на духовността“.

4. Оценка на свършената работа (5 минути)

Учителят обобщава резултатите от ученическите изказвания по поставените въпроси в предходната, интерактивна част, и откроява най-добрите от тях. Възможно е някои от ученическите заключения по темата да бъдат записани като изводи на дъската, а на съответните ученици да бъде поставена оценка.

5. Разширяване на изучаваната тема в посока към предстоящи урочни заглавия (5 минути)

За домашна работа учениците да напишат съчинение разсъждение на тема „Щяхме ли да съществуваме като народ, ако я нямаше кирилската азбука?“. Така формулирано, заглавието е продължение от дискутираните въпроси по време на часа и свързващо звено към следващите урочни единици, касаещи ролята и значението на славянската писменост и култура.

Възникване и развитие на старобългарската литература

Периоди и идеи

1. Подготовка на урока (5 минути)

Посочените по-долу **цели и задачи** се записват в горния ляв ъгъл на дъската:

- Да се запознаят учениците с особеностите на литературната периодизация.
- Да се открият мястото и ролята на старобългарската литература в развитието на българската литература.

2. Презентация, моделиране на урока (20 минути)

I. Старобългарската литература – начален етап от развитието на българската литература и основа на книжовните традиции в България.

- Изграждане на български литературен език.
- Оформяне на художествени образци.
- Пряка зависимост от приемането на християнството и развитието на богослужението в средновековна България.

II. Периоди и идеи в старобългарската литература (IX–XVIII век).

– Долитературен етап (каменни, възпоменателни, летописни надписи, написани на гръцки език или на старобългарски с гръцки букви, старинна руническа писменост на българите).

– Литература на Първата българска държава (886–1018), (идване на Кирило-Методиевите ученици в България, налагане на славянската писменост и култура от княз Борис I в противовес на византийското духовно влияние, превод на богослужебните книги на български език, създаване на нови книги; Симеонов златен век на българската култура с основно послание за свещеност на кирилската азбука и българските книги; святост и богоизбраност на първоучителите Кирил и Методий).

– Литература от епохата на византийското владичество (1018–1181) (водеща е идеята за богоизбраността на българския народ, призван да пренесе православната вяра, като психологическа компенсация в условията на чуждо потисничество).

– Литература на Втората българска държава и първите две десетилетия на османското владичество (XIII век – втората четвърт на XV век) (предимно анонимна литература, посветена на българските светци или светици, чиито мощи са преместени в новата столица Велико Търново; нов разцвет на книжовността под покровителството на царете Иван Александър и Иван Шишман; основна тема според духовните измерения на епохата става мистическото търсене на Бога. Исихазъм).

– Литература от епохата на османското владичество (до средата на XVIII век) (възраждане на раннохристиянската идея за мъченичеството, канонизиране на нови светци – мъченици за запазване на християнската вяра).

3. Практическа/интерактивна част (10 минути)

В групи от 3–4 души, учениците избират период от старата българска литература. Подготвят кратко представяне на съответния етап, включвайки литературни характеристики, идеи, творци и произведения. Излъчват по един представител от екип, който да прочете текста пред аудиторията.

4. Оценка на свършената работа (5 минути)

След приключване на интерактивното занимание учениците, подпомогнати от учителя, оценяват презентациите на съответните групи по следните критерии: осмисляне на характерните специфики на представения период от старобългарската литература, композиция на изложението и логически връзки между отделните му части, пълнота и яснота на текста. Стил и употреба на българския език в представянето.

5. Разширяване на изучаваната тема в посока към предстоящи урочни заглавия (5 минути)

Във финалната част на урока учителят поставя тема за домашна работа, която стимулира аналитичното и сравнителното мислене на учениците и разширява получените начални познания по старобългарска литература: „Връзката между старата и новата българска литература– (съчинение-разсъждение).

THE CREATION AND SPREADING OF THE CYRILLIC ALPHABET – A PLEDGE FOR SPIRITUAL INDEPENDENCE AND RELIGIOUS EQUALITY OF THE SLAVONIC CULTURE IN MEDIEVAL EUROPE (TEACHING STRATEGIES IN PRACTICAL USE)

Mrs. Zdravka Vladova–Momcheva,

✉ Teacher of Bulgarian language and literature,
Bulgarian Embassy School, London,
Tel : 01628 628 232
Mob: 07850 476710
Email: zdravkavm@gmail.com